

Tårn og grave ved Helligsø kirke

Niels Søndergaard

En beretning om opførelsen af tårnet ved Helligsø Kirke og en vandring på kirkegården mellem de forskellige slægters familiegravsteder fra gårdene i sognet og en kort beretning om de afdødes gøremål i livet. Skrevet og fortalt af Niels Søndergaard.

Året var 1928, da de stovte Helligsøfolk satte et mindesmærke, som forhåbentlig vil stå i tusind år og formentlig længere - det var det år, man byggede tårnet ved Helligsø Kirke. Menighedsrådet i Helligsø holder sidst i marts et møde og beslutter, at nu skal det være, det som man har talt om i så mange år og inderligt har ønsket sig, nemlig at få bygget et tårn til Helligsø Kirke, og da klokkestabelen er blevet så rådden, at der skal gøres noget alligevel, bliver beslutningen taget.

Da byggeriet sidst var oppe at vende i 1923, havde man fået lavet et overslag med en byggepris på 19.000 kr., men det syntes man ikke, man magtede. I mellemtiden havde man tilført byggefondet nogle penge, og da man samtidig var inde i en periode med lavkonjunktur, så hele prisniveauet var sænket med 30-33%, mente man, at nu turde man gå i gang. Til byggeriet blev givet tilsagn om frivillig arbejdskraft og transport af byggemateriale fra de forskellige gårde i sognet.

Helligsø Kirke set fra sydøst før 1928.

Helligsø Kirke set fra nordvest efter 1928.

Det første, der skulle laves, var jo selvfølgelig fundamentet og bortkørsel af en masse jord, da der er fuld kælder under tårnet. Kælderen har indtil for få år siden været benyttet som fyrrum; centralvarmekedlen og alt brændselet var der rigelig plads til, desuden havde graveren brædder og andet afstivningsmateriale til brug ved begravelser opmagasineret her.

Til bortkørsel af jord fra udgravningen stillede "Jens Jerrik", Jens Erik Jensen (far til biskop Erik Jensen) vogne,

heste og en karl til rådighed. Karlen var Laurits Henry Boddum, en søn fra "Refstorpgård", som tjente i "Kirkegård" i Helligsø. Jens Erik Jensens gård, alt sammen var selvfølgelig gratis i den gode sags navn.

Jens Erik Jensen ejede og drev på daværende tidspunkt også Helligsø Teglværk, som skulle levere murstenene. Da han blev klar over byggeriets størrelse og kendte teglværkets kunnen, fik han straks startet en produktion af håndstrøgne munkesten i rødler. Til denne opgave blev sat teglværksarbejder og forhenværende fisker Mads Mikkelsen, som havde opgivet fiskeriet på grund af manglende indtjening.

Nu var kælderen gravet ud, og murerarbejdet kunne begynde. Murermester Chr. Hermansen, Helligsø, blev tilsagt. Han var godt nok midt i tresserne, men han havde erfaringen med de store højder blandt andet fra byggeriet af de store ladegavle på "Gadegaard", som han havde bygget 25 år tidligere. Da han samtidig var kampestensmurer og kunne sætte den smukke kampestenssokkel, ja så var der ingen tvivl om, hvem mureren skulle være.

Man havde nu mureren og murstenene, men manglede at få stenene kørt til byggepladsen fra teglværket. Det blev enkefru Maren Smed til "Nørgaard" i Helligsø, der sørgede for det. Hendes mand Anders Smed var død fem år tidligere, og som bestyrer var ansat Niels Smed, en søn fra "Helligsøgaard"; hans afdøde far var brodersøn til Anders Smed. Som forkarl i Nørgaard var ansat Thomas Søndergaards søn fra "Søndergaard" i Helligsø, Laurits Søndergaard, som den unge mand hed. Han blev senere stor kreaturhandler og boede i "Knudsgaard" i Kobberød i mange år. Det blev Laurits' opgave at køre alle murstenene fra teglværket og op til kirken, et stort offer af Maren Smed, som også havde bidraget med en klækkelig sum penge, foruden at det også blev hende, der klarede de sidste udgifter, da byggeriet blev dyrere end beregnet.

Det var en kort redegørelse for byggeriet af tårnet ved Helligsø Kirke, og hvor må man være taknemlig for, at der dengang var mænd og kvinder, som kunne finde sammen og få udført så stor en opgave.

At Jens Jerrik måske var i tvivl, om han havde kapacitet nok til det store arbejde, dengang han begyndte at fabrikere murstenene, kan man bedre forstå nu bagefter, idet der oppe midt på tårnet findes et 1½ meter bredt bælte, som bliver mørkt hurtigere end den øvrige del af murværket, når der trænges til kalkning. Det skyldes, at stenene i denne bræmme er hårdere brændt end resten og nok burde være sorteret fra, men de skaller i hvert fald ikke af, så det er kun en kosmetisk fejl. Havde man ikke anvendt dem, så kunne man formentlig ikke have afsluttet byggeriet samme år.

Gravsteder

Det var tårnbyggeriet, jeg vil nu prøve at skrive om enkelte grave på Helligsø kirkegård, men også om nogle slægters gravpladser, hvor udensognsboende har ønsket at blive begravet sammen med familien, for mig en smuk tanke. Det glæder mig, at der på kirkegården i Helligsø ikke

bliver sløjfet gamle grave, hvis ikke familien kræver det. Jeg synes, det er en god skik, som kan være til stor hjælp for slægtsforskning og historieskrivning. I én af de gamle grave er begravet en tidligere ejer af "Gadegaard" på kirkegårdens fornemste plads, nemlig lige ud for, hvor der engang var en sydingang til kirken. Da det blev forbudt adelen at blive gravsat inde i kirken, blev den omtalte plads den mest eftertragtede. Her ligger så den agtværdige ungarl Christen Overgaard, født d. 25. juli 1803, død d. 7. september 1846. På den meget velbevarede kobberplade står følgende vers.

*Herren fandt dig moden til sit Rige
Dertil større Held din Aand skal stige
der den fromme Saligheden naar
Ved dit Savn hvert Suk hver Klage lød
bitre Taarer fra vort Øje flød
Du var from og god hernede
vi gensamles snart i Evigheden.*

Fred hviler over dit Støv.

Menighedsrådet i Helligsø fik for ca. 10 år siden foranlediget, at gravstedet blev fredet og for fremtiden passes af stiftet. Familien Overgaard på "Hindsels" har ellers pligtskyldigt betalt for opretholdelsen indtil fredningen.

I samme område er der en grav, som er 100 år yngre, graven med den engelske flyver Sergent F. Cairns, som var navigatør på en af Royal Air Force flyvemaskiner, som efter en våbenedkastning d. 12. april 1945 blev skudt ned ude over havet, og fire af besætningen drev i land hvoraf én på Helligsø strand. Det var i juni måned, at strandfoged Jens Houmøller fandt liget og fik det bragt hjem i sit redskabshus. Der blev herefter skikket bud til myndighederne. Politimester og embedslæge ankom, men de konstaterede ret hurtigt, at det måtte betragtes som en ukendt, da liget efter en lille måned i vandet var i en meget opløst tilstand.

Heldigvis var Jens Houmøller ikke kun strandfoged, han var også fisker og af sømandsslægt. Han vidste, hvad det betød for en familie og et forældrepar at have vished om en søns skæbne og have en grav at besøge, så han fik fat i en hjælper, og de gik i gang med at undersøge liget, som var iklædt engelsk flyveruniform. Han skønnede, at det var utænkeligt, at der ikke i én af lommerne var identifikationspapirer af én eller anden art. Det viste sig også at være tilfældet, så myndighedspersonerne måtte tage turen en gang til, forhåbentlig flove.

Begravelsen af den engelske flyver blev noget af et tilløbsstykke. I kirken talte Pastor Refshauge, som var af sønderjysk slægt og meget national. Frihedskæmperne fra Hurup og omegn havde sat æresvagt, og en stor del af sognets beboere var med, ligesom der var mange kranse, en del med bånd. Begravelsen fandt først sted i juni.

Går man lidt mod syd på kirkegården, finder man en stor og meget smuk granitsten. Den er sat over sognepræstens unge kone, Adamine Ludovica Pedersen f. Jørgensen, som døde i 1898 i en alder af kun 28 år. Fru Pedersen havde tuberkulose, som var datidens svøbe, idet det eneste lægemiddel faktisk kun var en kraftig kost og frisk luft i store mængder. Tuberkulose blev betragtet som fattigmandssygdom, men mange fra borgerskabet fik den

også, og rundt om ved store hjem så man halvåbne pavilloner eller overdækkede altaner, hvor den syge tilbragte mange timer dagligt i al slags vejr liggende i en feltseng pakket ned i en fåreskindspose. Samtidig som præstekonen var også den ældste datter fra "Gadegaard" ramt af sygdommen. Så længe de kunne, mødtes de ofte ved stranden i Helligsø, her sad de på en stor granitsten i den friske fjordluft, det var en lise for vejrtrækningen.

Fru Pedersen blev dårligere og dårligere og var selv klar over, at livet ebbede ud. En dag, Niels Søndergaard fra "Gadegaard" var gået med datteren til fjorden, tog fru Pedersen det løfte af ham, at han, når hun var død, ville foranledige, at den store granitsten blev fragtet op på Helligsø kirkegård, den ville hun have til gravsten. Løftet blev indfriet, og en mand fra Gjettrup kaldet Madsen Heltborg polerede forsiden, hvor inskriptionen står. Fru Pedersen blev forøvrigt begravet i en tilloddet zinkkiste i en muret grav, idet sognepræsten var klar over, at han ikke ville blive i pastoratet hele livet, så han ville have mulighed for at kunne bringe sin unge kone med til det nye sted, det skete dog aldrig.

Lidt sydvest for kirketårnet er degnen begravet med sine to koner. Han residerede i Helligsø skole i en hel generation i begyndelsen af århundredet, var meget dygtig, men også streng. Der huskes stadig en historie om, at en fremmed spurgte Jens Jerriks Erik (senere biskop over Aalborg stift) og fætter Niels Smed fra "Helligsøgaard", om de kunne klare sig ved degnen, hvortil Erik, som var den mest frimodige, svarede: "Vi skal nok stå den røde budet til", læreren var nemlig rødhåret. Degnen mistede sin første kone i 1915; om han da var så forudseende at købe den gravsten, som er sat over ham og hans to koner, ved jeg ikke, men gravstenen består af en stor granitsten i midten med to mindre på hver sin side, den midterste med degnens navn og konernes på sidefløjene.

Lige vest for tårnet er den kendte studehandler Niels Smed fra "Helligsøgaard" begravet. Trods det at han kun levede i 50 år, havde han været meget virksom, drev en omfattende handel med eksport til Tyskland af stude, som alle blev drevet derned. Niels Smed glædede sig meget til, at Thybanen blev åbnet, for så blev der jo også dampfærge ved Oddesund. En af de største farer ved studedrift var, når studene skulle svømme over Sundet. Der var altid nogle, der prøvede at komme op i bådene med vogterne, og resultatet kunne let blive, at båden kæntrede, og vogterne druknede. Når jernbanen kom, ville han sende dem med banen fra Ydby station, og de ville med toget blive færgen over Sundet med dampfærgen.

Niels Smed kom aldrig til at benytte jernbanen, idet han blev syg i foråret 1882, netop som Thybanen indviedes, og døde sidst på året. Niels Smed efterlod sig kone og ti børn heraf seks ukonfirmerede. Forinden var to voksne døde af tuberkulose, som også blev hans skæbne. Desuden efterlod han enken fire mellemstore bøndergårde, som hun dygtigt drev videre, indtil børnene nåede skelsår og alder. Som sagt ligger Niels Smed begravet lige vest for tårnet sammen med sin kone og to ugifte døtre, hvoraf den ene var sygeplejerske, og den anden var lærerinde og organist ved Helligsø Kirke. Niels Smeds virke er mere udførlig beskrevet i årbogen 1979.

Går vi nu øst for kirken, ser vi en lang række ens gravsten, seks i alt. Det er slægten Thøgersen fra gården "Oddersholm", og her er det Ole Thøgersen, som er den,

der huskes bedst. Han var absolut en foregangsmand inden for landbruget både for sit eget, men også for egnens landmænd. Da han i 1880 byggede nye avlsbygninger til "Oddersholm", byggede han stald med fodergang ved kreaturerne, en meget arbejdsbesparende foranstaltning, og da han 10 år senere byggede nyt stuehus, blev der gravet ud til en rummelig kælder, hvori der indrettedes mejeri; men også som planteavler var han forud for sin tid med dyrkning af utraditionelle afgrøder.

Gravstedet bekræfter teorien om, at slægtninge ønskede at blive begravet ved slægten. Det er også det, der karakteriserer et andet gravsted ikke langt derfra, det er nemlig over næste generation fra "Oddersholm", men nu er slægtsnavnet blevet Skriver i stedet for Thøgersen, idet Johanne Thøgersen blev gift med Christen Skriver omkring århundredskiftet, og af denne generation er der foruden forældrene begravet fire voksne børn, så der er i alt seks ens sorte, polerede granitsten på række.

Et andet større gravsted, jeg vil nævne, er familien Søndergaards fra "Gadegaard". Lige meget hvor man står på kirkegården, ser man de to store, hvide marmorkors på røde granitsokler, som er sat over hestehandler Niels Søndergaard og hans hustru Kirstine. På nordsiden af forældrene er begravet to voksne børn, som begge var ugifte, den ene er Landinspektør N. Smed Søndergaard, som havde sit virke i Thisted i mere end en generation, og hans søster Ritta Søndergaard, som trods tuberkulose og megen anden sygdom opnåede at fylde 75 år før sin bortgang. I den modsatte side af familiegravstedet er anden generation fra "Gadegaard" begravet, nemlig Peder Madsen Jensen og dennes hustru Henriette, født Søndergaard. Hele gravstedet er omkranset af en mur sat af natursandsten, som er meget vedligeholdelsesfri.

Det var beretningen om en del grave, men der er endnu mange kendte, som det vil føre for vidt at gå i detaljer med her. Men jeg kan kort nævne tårnmureren, strandfogeden, manden der lavede murstenene, ham der kørte stenene til byggeriet af tårnet og ikke mindst fru Maren Smed, som så villig støttede projektet.

Desuden er der gravene med de to veninder, som også valgte at blive stedt til hvile på Helligsø kirkegård, selv om kun den ene var født i sognet. Det er herregårdsmissionærerne Emmy Eskelund og Elvine Galsgaard. Når de i deres gerning kom til de store godser, gik de først til ejeren og bad om tilladelse til at benytte borgerstuen (folkenes spisesstue) til at holde et kristelig møde i for folkene. Det var altid den meget kultiverede og dannede frøken Eskelund, som førte ordet og opnåede gerne, hvad de ville. De blev ofte inviteret på kaffe hos

ejeren, en invitation kun frk. Eskelund tog imod. Mens hun underholdt godsejerfamilien i et par timer, kunne Elvine Galsgaard, som var den mere robuste landbopige, gå rundt i funktionær- og arbejderhuse og invitere til mødet om aftenen, og som regel kunne hun love, at man ville få aftenkaffe, et ikke ubetydeligt lokkemiddel, da det ikke var noget, man fik dengang. Da de to damer syntes, de blev for gamle til rejselivet, købte de Sorring central i Østjylland, hvor de tilbragte deres sidste erhvervsaktive år og blev som sagt begravet på kirkegården i Helligsø ved siden af Elvines familie.

Mindesten

I 1982 begyndte menighedsrådet i Helligsø at tale om at rejse en mindesten for afdøde biskop Erik Jensen, Aalborg, ikke at forveksle med en gravsten, for biskoppen er begravet i Aalborg. Først i foråret 1984 realiseredes planerne, man havde søgt Dronning Margrethes Fond om et beløb til hjælp til opgaven, men menighedsrådet fik meddelelse om, at der ikke var flere midler til uddeling dette år, samtidig modtog man en check fra Majestættens private konto til nævnte formål. Da man desuden havde fået tilsagn om bidrag fra fem lokale pengeinstitutter, havde man det beløb, som kunstneren Erik Heide fra Mors skulle have for at udsmykke og lave tekst på de tre kampesten, som familien Søndergaard "Gadegaard" havde stillet til rådighed.

*Dronning Margrethe afslører mindestenen.
Foto: Tage Jensen.*

Mindestenen blev færdig og sat på sin plads efter megen polemik med Nationalmuseet om netop placeringen. Afsløringen af mindestenen fandt sted d. 4. aug. 1984. Kongehuset var inviteret, og i strålende solskin præcis kl. 10 ankom dronning Margrethe, prins

Henrik samt de to prinser med følge til Helligsø Kirke. Først var der en kort gudstjeneste med særligt indbudte, derefter gik man ud til den tilslørede mindesten, hvor først biskop H. Christiansen, Aalborg, redegjorde for arbejdet, dernæst foretog majestættens afsløringen, og til sidst talte den 78 årige enke efter Biskop Erik Jensen meget gribende om sin mand og stedet, hvor han var født, og hvor de havde lært hinanden at kende. En tale som vil blive husket længe af de tilstedeværende.

(Kilde: Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 1995, side 145-150).